

Антъни Бийвър
ПАДАНЕТО НА БЕРЛИН
1945

София, 2019

ANTONY BEEVOR

BERLIN

The Downfall: 1945

First published by Viking 2002

First published in Penguin Books 2003

Copyright © Antony Beevor, 2002, 2017

Maps copyright © Raymond Turvey, 2002, 2017

© Издателство „Изток-Запад“, 2019

Всички права запазени. Нито една част от книгата не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Галина Лозанова, Николай Вуков, превод, 2019

© Деница Трифонова, оформление на корицата, 2019

ISBN 978-619-01-0519

АНТЪНИ
БИЙВЪР

ПАДАНЕТО НА
БЕРЛИН
—1945—

Превод от английски

Галина Лозанова

Николай Вуков

Съдържание

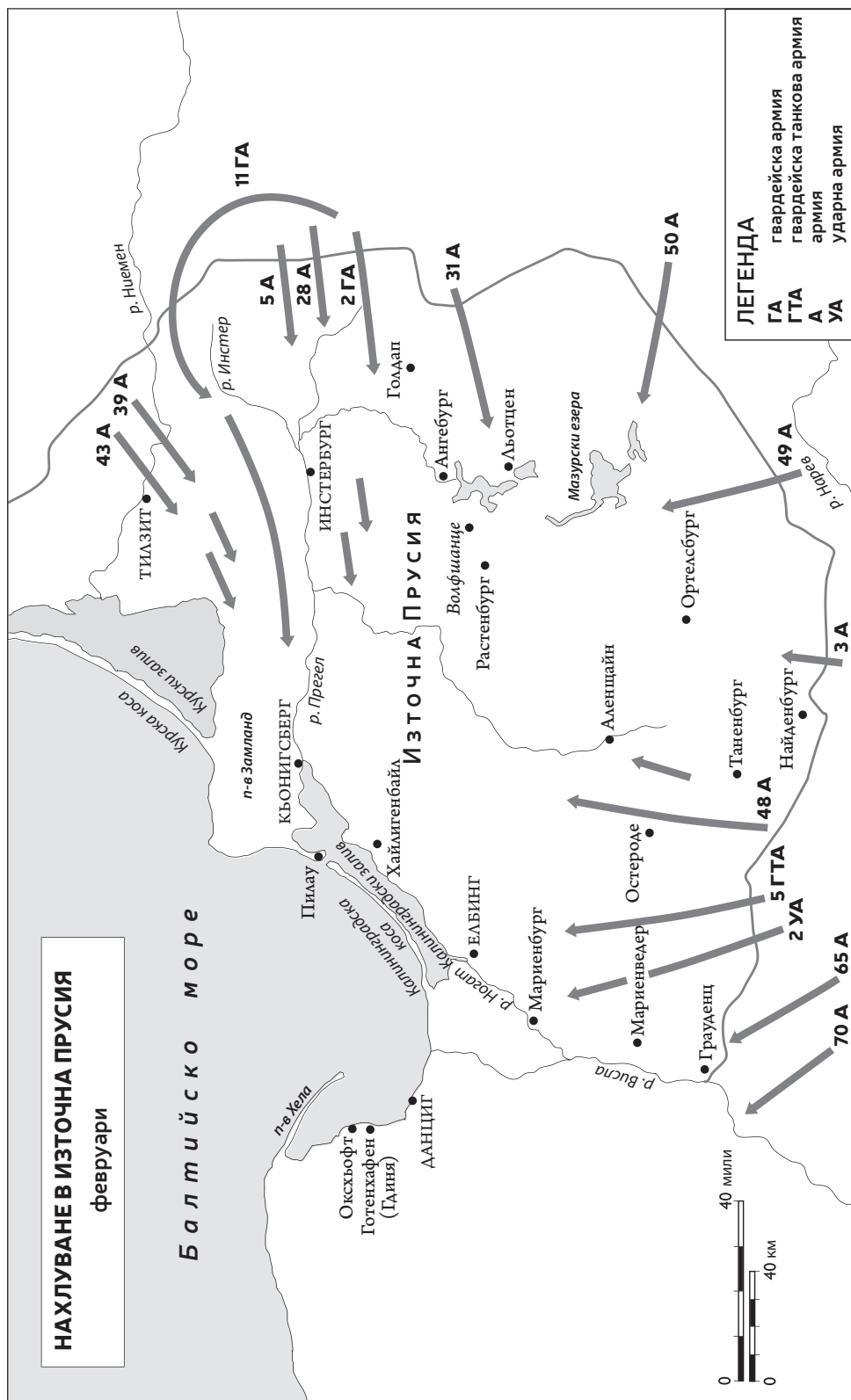
Карти	7
Предговор	25
1. Берлин в навечерието на Новата година	29
2. „Къщичка от карти“ на Висла	39
3. Огън и сабя, и „ярост благородна“	52
4. Голямата зимна офанзива	66
5. Настъпление към Одер	83
6. Изток и Запад	103
7. Прочистване на тиловите райони	121
8. Померания и плацдармите на Одер	139
9. Цел: Берлин	159
10. Камарилата на Хитлер и Генералният щаб	171
11. В готовност за последния удар	187
12. В очакване на последната атака	194
13. Американците на Елба	211
14. Навечерие на битка	226
15. Жуков на Райтвайн	235
16. Зеелов и Шпрее	252
17. Последният рожден ден на фюрера	267
18. Отлитането на „златните фазани“	278
19. Бомбардираният град	295
20. Напразни надежди	306
21. Боеве в града	323

22. Боеве в гората	340
23. Предателство на волята	350
24. Самоубийството на фюрера	364
25. Райхсканцеларията и Райхстагът	378
26. Краят на битката	393
27. <i>Vae Victis!</i>	411
28. Човекът на белия кон	426
<i>Съкращения</i>	437
<i>Речник</i>	438
<i>Списък на илюстрациите</i>	440
<i>Интервюта, дневници и непубликувани разкази</i>	442
<i>Бележки</i>	443
<i>Библиография</i>	459
<i>Показалец</i>	467

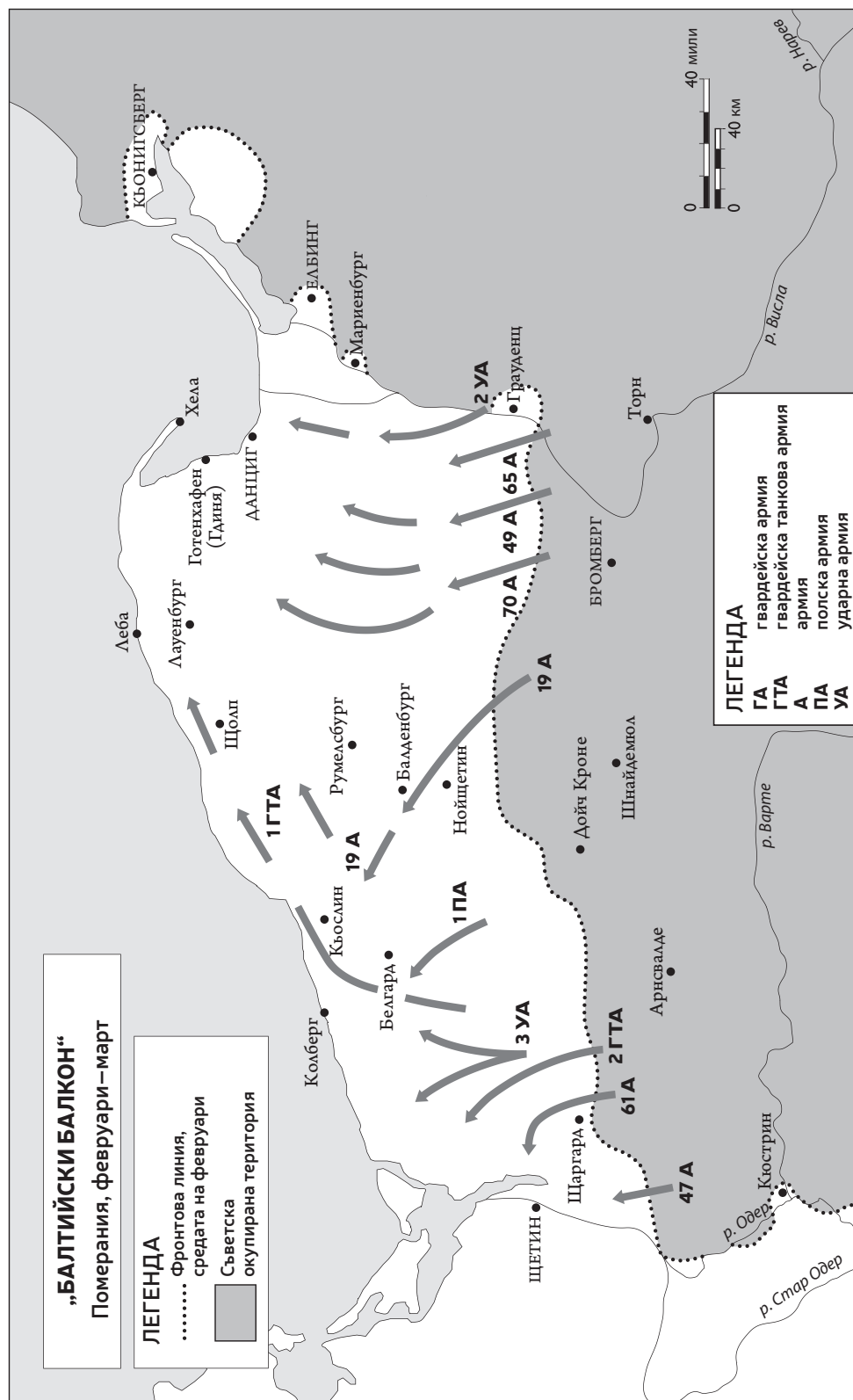
Kapmu

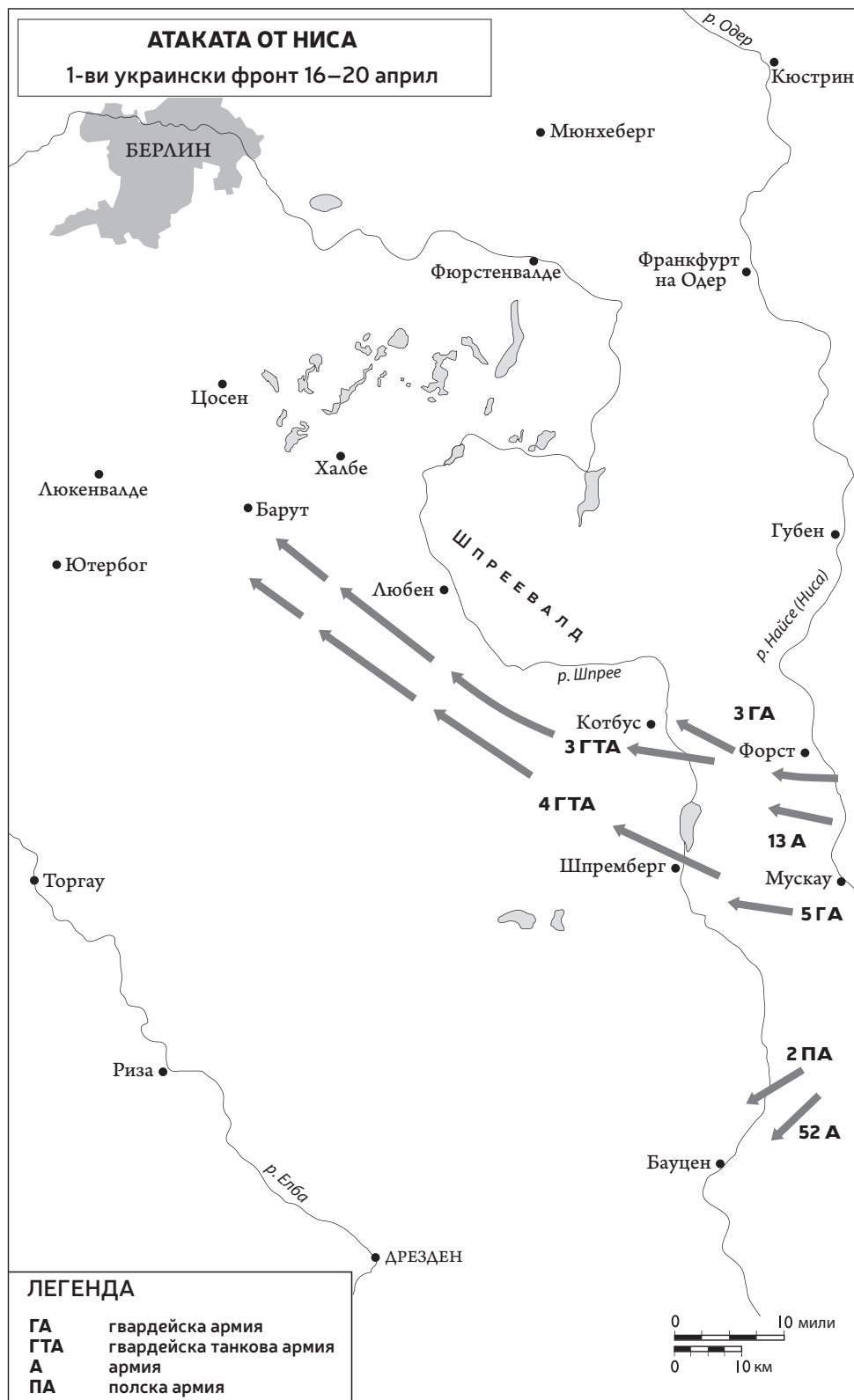

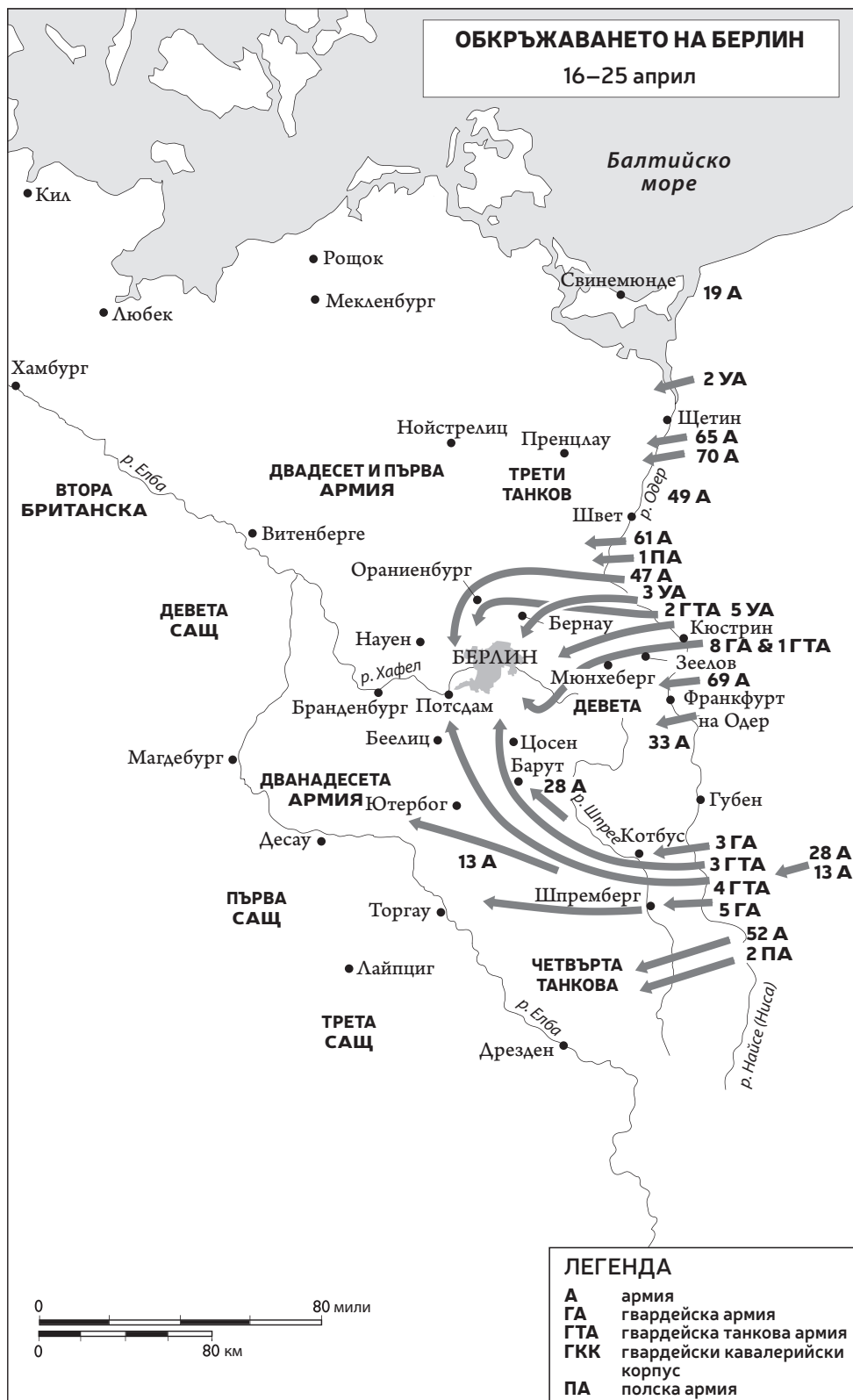

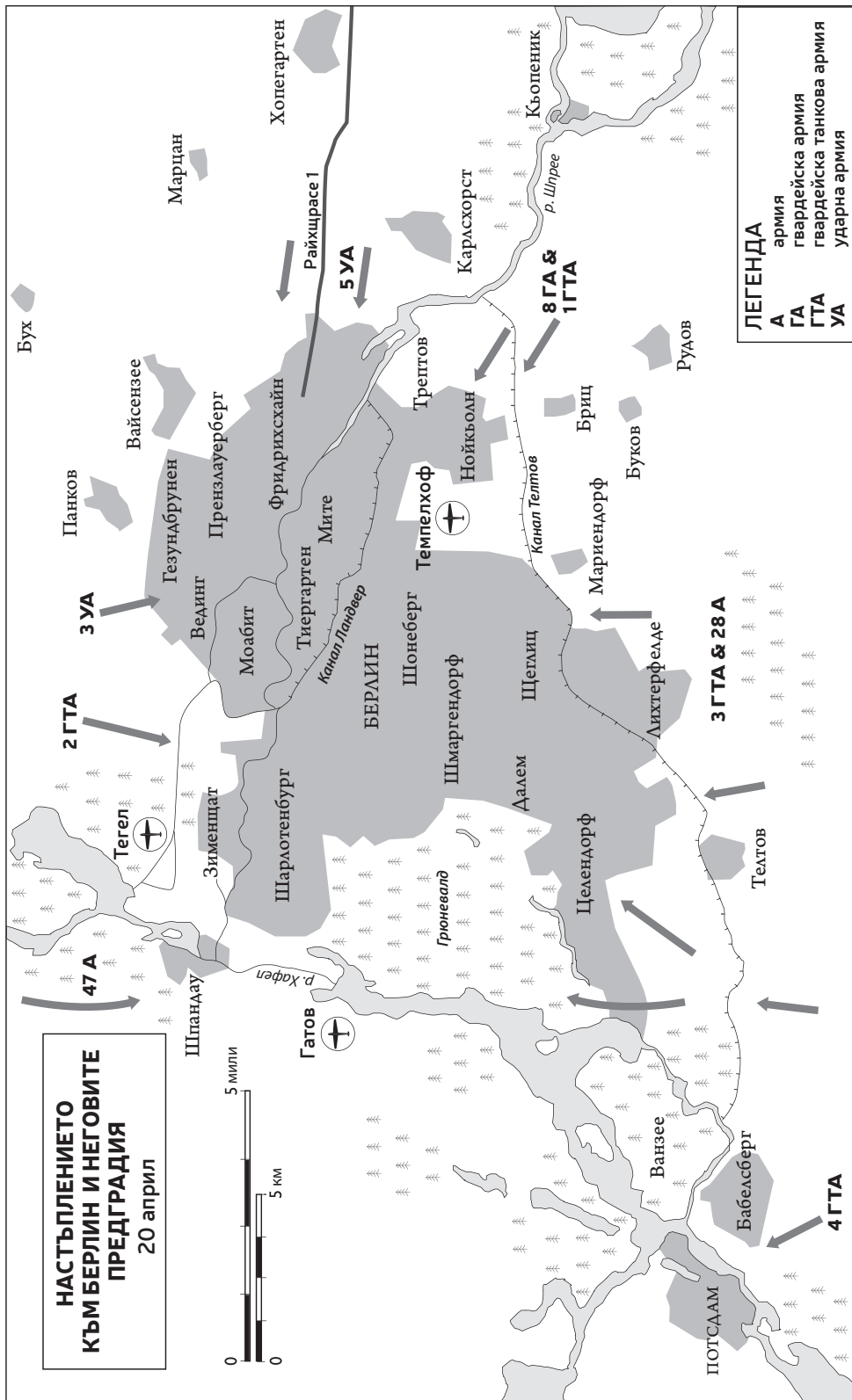

АТАКАТА ОТ НИСА

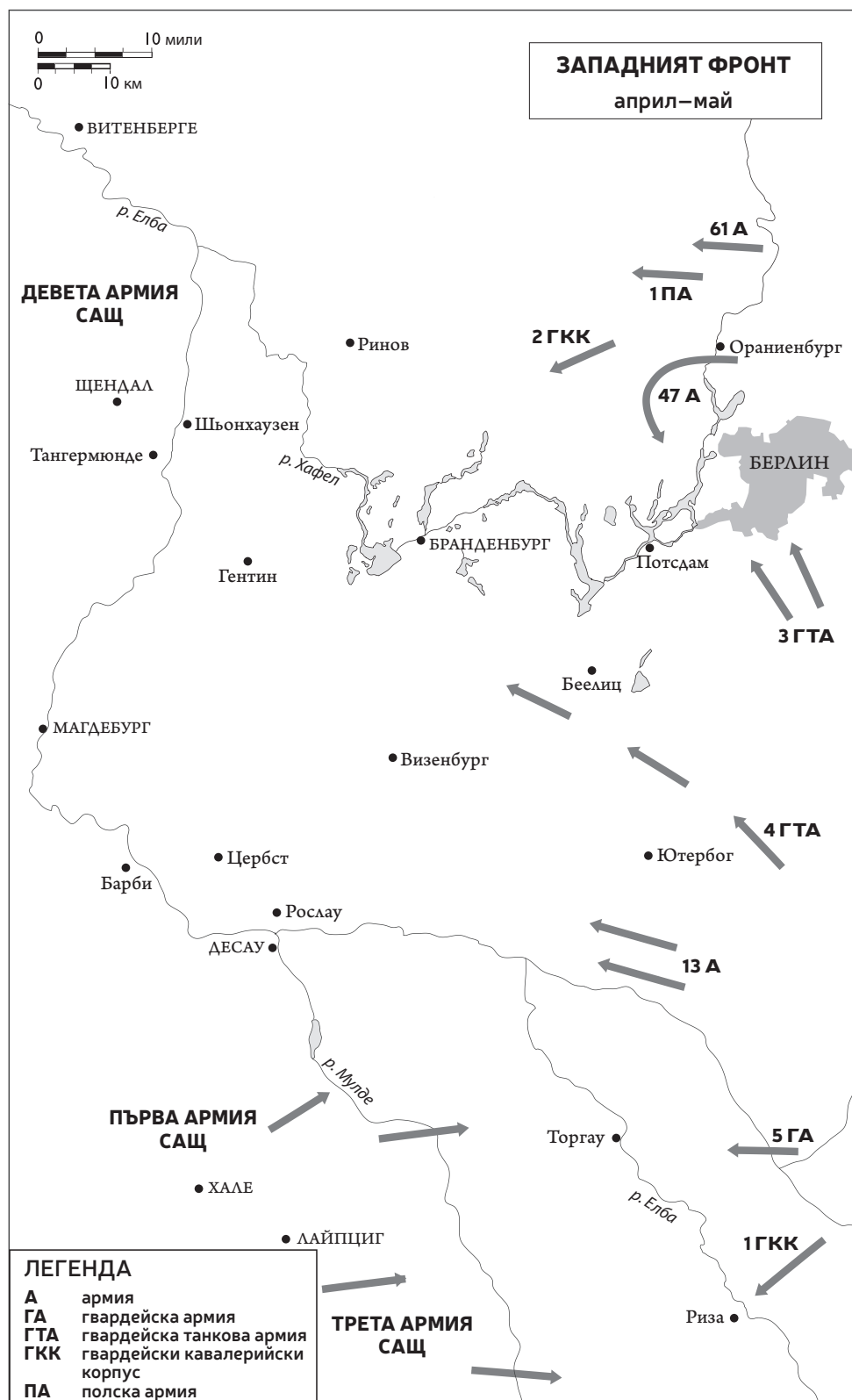
1-ви украински фронт 16–20 април

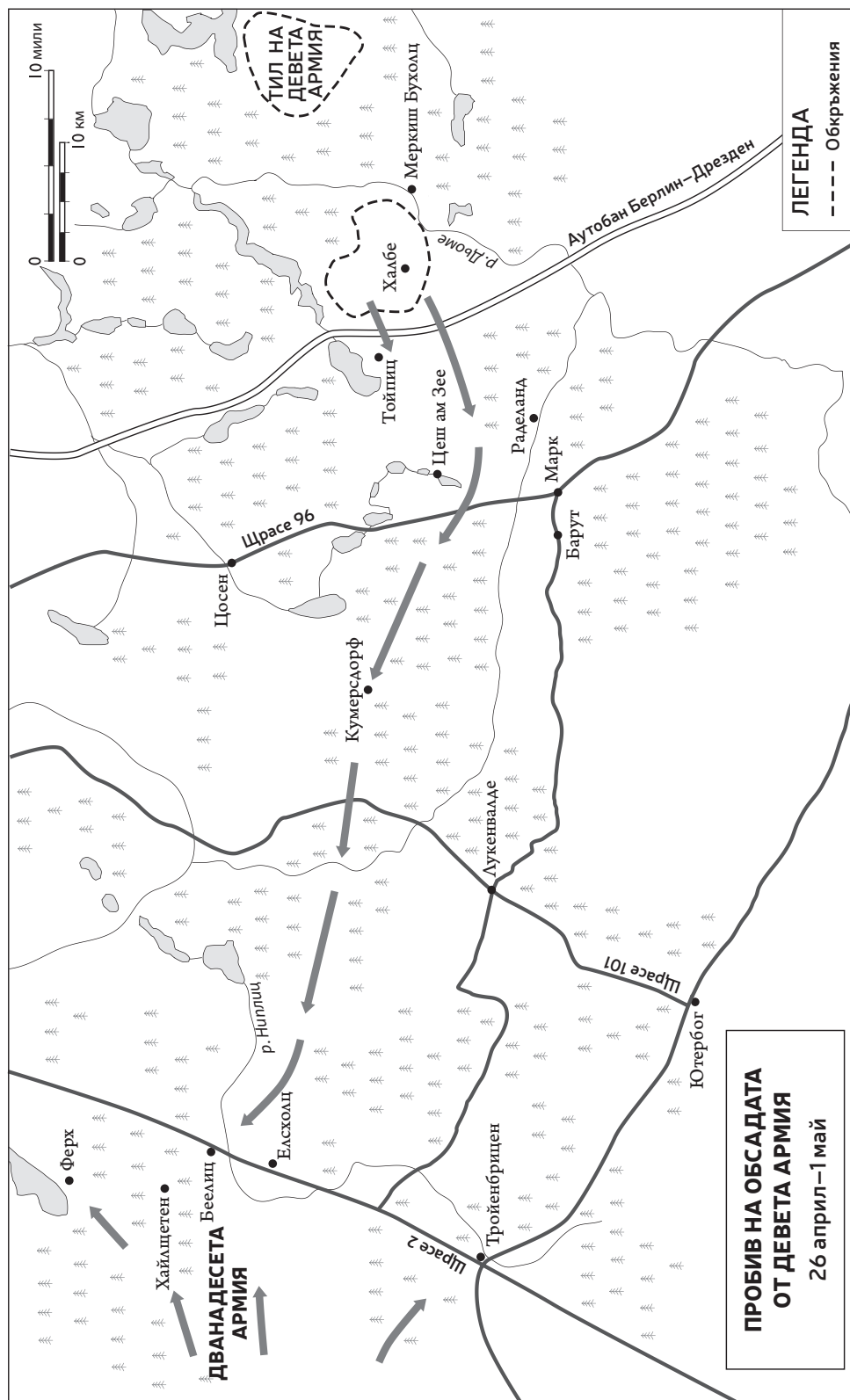

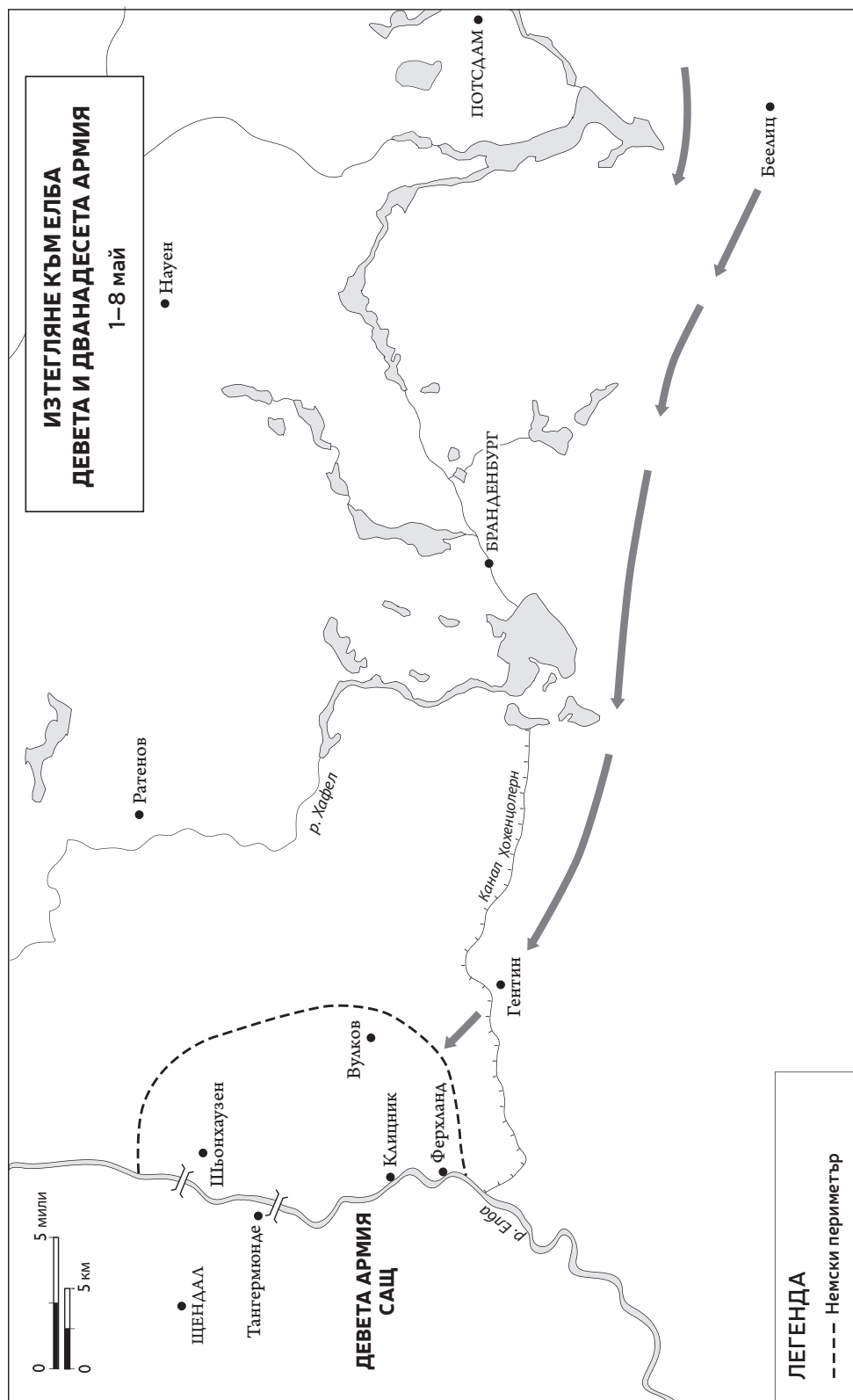

Предговор

„Историята винаги се интересува само от крайния резултат“ – с горчивина забелязва Алберт Шпеер по време на разпит от американски офицери непосредствено след края на войната¹. Според него не бива да се омаловажават първоначалните успехи на Хитлеровия режим заради неговия крах. Подобно на повечето видни нацисти, Шпеер не може да разбере, че същността на политическите лидери и на тяхното управление най-добре се вижда в начина, по който приемат собственото си поражение. Затова въпросът за окончателния провал на националсоциализма е толкова интригуващ, а също така изключително важен днес, когато множество млади хора – особено в Германия – преоткриват за себе си много привлекателни черти в Третия райх².

Само две години преди края враговете на нацистите вече кроят планове как точно да им отмъстят. На 1 февруари 1943 г. гневен съветски полковник се хвърля срещу група изтощени германски пленници в развалините на Сталинград. „Ето така ще изглежда Берлин!“ – крещи той, сочейки разрушените сгради. Когато преди шест години прочетох тези думи, веднага разбрах за какво ще бъде следващата ми книга. Графитите по стените на Райхстага в Берлин, запазени от последните дни на войната, ясно показват, че между тези два града има връзка: това е тържеството на осъщественото отмъщение на руските войници, които успяват да отблъснат врага от най-източната точка на неговото настъпление и да го преследват обратно до самото сърце на Райха.

Хитлер също е обладан от натрапчиви идеи за решаващото поражение при Сталинград. През ноември 1944 г., когато войските на Червената армия се прегрупират пред източните граници на Райха, той отново си спомня за тази битка. Всички несполуки на Германия започват, заявява той, „с пробива на руската армия на румънския фронт при Дон през ноември 1942 г.“³. Така той обвинява за поражението своите злополучни съюзници, зле въоръжени и изоставени на най-уязвимите флангове на Сталинград, а не собственото си маниакално нежелание да вземе под внимание предупрежденията за грозящата опасност. Хитлер нищо не е научил, но и нищо не е забравил.

В същата реч с ужасяваща яснота се демонстрира неговата изкривена логика, която впримчва германския народ в нацисткия капан. Речта е публикувана със заглавие „Капитулацията означава унищожение“. Хитлер предупреждава, че ако болшевиките победят, германците ще бъдат унищожени като нация. В бъдеще ги очаква само насилие и робство, „безкрайни колони от мъже, които бавно и мъчително се придвижват към сибирската тундра“.

Хитлер яростно отказва да признае, че поражението е резултат на неговите собствени действия, а германците твърде късно осъзнават, че са били подмамени в ужасяващата клопка на смесване на причина и следствие. Вместо да унищожи болшевизма, както е възнамерявал, Хитлер го докарва в сърцето на Европа. Жестокото нападение над Русия е изнесено на плещите на цяло едно поколение германски младежи, закърмени с демонично замислена идеологическа комбинация. Гьобелсовата пропаганда не само дехуманизира евреите, комисарите и всички славяни, но също така учи германския народ да изпитва към тях страх и омраза. Със своите чудовищни престъпления Хитлер успява да прикове с белезници към себе си цялата нация, така че германците възприемат приближаващото насилие на Червената армия като изпълнение на пророчеството на техния водач.

Сталин, който също с удоволствие използва символиката, когато му е изгодно, всъщност е много по-пресметлив. Той признава, че превземането на столицата на Райха е „кулминацията на всички операции, проведени от нашата армия през тази война“⁴, но през цялото време преследва и други цели. Далеч не най-маловажната от тях е формулирана от Лаврентий Берия, министъра на държавната сигурност на Сталин: да се прибере цялото оборудване и резерви на уран от институциите за атомни изследвания в Берлин, преди да са дошли американците и британците. Благодарение на прокомунистическия шпионин доктор Клаус Фукс в Кремъл вече са добре информирани за работата по проекта „Манхатън“ в Лос Аламос, докато съветската наука изостава в ядрените изследвания. Сталин и Берия са убедени, че ако превземат германските лаборатории и учени, преди Западните съюзници да влязат в Берлин, тогава и те като американците ще могат да направят атомна бомба.

Мащабите на човешката трагедия в края на войната многократно надминават въображението на всеки, който не я е преживял лично, и най-вече на онези, които са израснали в демилитаризираното общество на епохата след Студената война. Въпреки това този момент от съдбата на милиони хора все още има на какво да ни научи. Една от най-важните поуки е, че трябва много да се внимава с генералните изводи за поведението на отделни личности. Нечуваното страдание и дори деградацията могат да извадят на повърхността както най-доброто, така и най-лошото в човешката природа. Поведението на хората до голяма степен е огледален образ на абсолютната непредсказуемост на живота и смъртта. Много съветски войници, особено на фронтовата линия, често се отнасят към германските цивилни много

по-добре от онези, които идат след тях. В един свят на жестокост и ужас, където всяко понятие за човечност е почти изцяло унищожено от идеологията, са достатъчни само няколко примера за проявено добро отношение или саможертва, за да се подобри впечатлението от един иначе почти непоносим исторически разказ.

Тази книга вероятно нямаше да бъде написана, ако не беше помощта на много хора. На първо място, аз съм безкрайно задължен на директорите и на служителите в различни архиви: полковник Шувашин и служителите в Централния архив на министерството на отбраната (ЦАМО) в Подолск; д-р Наталия Борисовна Волкова и нейния екип в Руския държавен архив за литература и изкуство (РГАЛИ); д-р Владимир Кузеленков и д-р Владимир Коротаев от Руския държавен военен архив (РГВА); професор Кирил Михайлович Андерсен и д-р Олег Владимирович Наумов от Руския държавен архив за социалнополитическа история (РГАСПИ); д-р Манфред Кериг, директор на Федералния военен архив (ВА-МА) във Фрайбург, и фрау Вайбл; д-р Ролф-Дитер Мюлер и капитан Люксат в библиотеката на Центъра за изследване на военната история в Потсдам (MGFA); професор д-р Екхарт Хенинг от Архива за исторически изследвания на дружеството „Макс Планк“ (*Archiv zur Geschichte der Max-Planck-Gesellschaft*); д-р Вулф-Екехард Луке в Държавния архив – Берлин (*Landesarchiv-Berlin*); фрау Ирина Ренц от Библиотеката за съвременна история (*Bibliothek für Zeitgeschichte*) в Щутгарт; д-р Ларс Ериксон и Пер Класон от Военния архив (*Krigsarkivet*) в Стокхолм; Джон Е. Тейлър, Уилбърт Махони и Робин Куксън от Националния архив II (*National Archives II*), Колидж Паркс, Мериленд; д-р Джефри Кларк в Центъра за военна история на армията на САЩ (*United States Army Center of Military History*).

Бенгт фон цур Мюлен, основателят на Кронос-Филм, щедро ми предостави архивни филми и машинописни интервюта на участници във войната. Много съм задължен също на Гералд Рам и Дитмар Арнолд от Дружеството за изследване на подземията на Берлин (*Berliner Unterwelten*) за оказаната от тях помощ.

Искрено благодаря на всички, които по време на моите пътувания ми помогнаха с ценни съвети, въведоха ме в материалите и ми оказаха гостоприемство: в Русия – д-р Галя Виноградова и д-р Люба Виноградова, професор Анатолий Александрович Чернобаев, както и Саймън Смит и Сиан Стикинкс; в Германия – Уилям Дюри, държавния секретар Карл-Гюнтер фон Хазе и съпругата му, а също така Андрю и Сали Гимсън; в Съединените щати – Сюзан Мери Алсоп, генерал-майор Чарлс Вивиян и съпругата му, Брус Лий, господин и госпожа Чарлс фон Литихау и Мартин Блуменсън.

За мен беше голямо удоволствие, както и изключително полезно за книгата ми, да работя в сътрудничество с програмата за исторически документални филми на Би Би Си Таймуотч (*BBC Timewatch*). Безкрайно съм благодарен на Лорънс Рийс, автор на идеята да напиша тази книга, на д-р Тилман Рем, в чиято приятна

компания научих много неща за войната, и на Детлеф Зиберт, който със своите съвети и интервюта много ми помогна в началния етап на изследването ми. Ценни съвети, информация и помощ получих също така от Ан Апълбоум, Кристофър Аркел, Клаудия Бисмарк, Леополд граф фон Бисмарк, сър Родрик Брейтуейт, професор Кристофър Дандекер, д-р Енгел от архивите на Свободния университет в Берлин (*Archiv der Freien Universitat*), професор Джон Ериксон, Волф Гебхард, Джон Холидей, Нина Лобанов-Ростовски, д-р Катрин Меридейл, професор Олег Александрович Ржешевски, професор Моше Шийн от Методистката болница в Ню Йорк, Карл Шварц, Симон Зебаг-Монтефиоре, Гиа Сулханишвили, д-р Галя Виноградова и Йън Уестън-Смит.

Честно казано, тази книга никога нямаше да се появи в този вид без изключителната помощ на д-р Люба Виноградова в Русия и на Ангелика фон Хазе в Германия. За мен беше привилегия и удоволствие да работя с тях. Също така съм извънредно благодарен на Сара Джаксън за огромната работа, която извърши за осигуряване на фотоматериалите, на Бетина фон Хазе за допълнителното проучване на архивите в Германия и на Дейвид Лист – в Англия. Шарлоте Залфорд бе така любезна да ми преведе от шведски документите от Военния архив в Стокхолм.

Безкрайно съм благодарен на професор Майкъл Бърлей, професор Норман Дейвис и д-р Катрин Меридейл за това, че внимателно прочетоха всички части на черновия вариант на ръкописа и ми направиха полезни бележки. Много ми помогна и Тони льо Тисие със своите подробни коментари. Всички грешки в текста, разбира се, са изцяло моя отговорност.

Никога няма да мога да се отблагодаря достатъчно на Марк льо Фану и на Обществото на авторите за откриването на уебстраниците antonybeevor.com, antonybeevor.org и antonybeevor.net. Сега те могат да се използват за осигуряване на достъп до „авторския профил“ – в отговор на профила на директора – и по този начин правят достъпни архивните и други материали, за които не стигна място в публикуваната версия на книгата.

Както винаги, дължа специални благодарности на моя агент Андрю Нърнберг и на Елио Гордън, издателя ми в „Пенгуин“, които положиха сериозни усилия да подтикват един природно колеблив автор като мен да продължи по избрания от него път. И отново трябва да спомена съпругата си Артемис Купър – мой съавтор и пръв редактор, – която за пореден път бе принудена да изтърпи безкрайните ми отсъствия и множеството допълнителни задължения. Вечно съм ѝ задължен.

Берлин в навечерието на Новата година

Изгладнели и изтощени от оскъдните хранителни дажби и напрежението, берлинчани нямат настроение за празнуване на Коледата на 1944 г. Въздушните нападения на Съюзниците са превърнали в развалини голяма част от столицата на Райха. Черният берлински хумор вече се е превърнал в хумор на обесения. Обичайната саркастична забележка на този безрадостен сезон е: „Бъди практичен: вместо да купуваш подарък, осигури на човека ковчег.“

Всъщност настроенията в Германия са се променили още преди две години. Малко преди Коледата на 1942 г. плъзват слухове, че Шеста армия на генерал Паулус е била обкръжена от Червената армия при Волга. За нацисткия режим не е лесно да признае, че най-голямата бойна единица на Вермахта* е била обречена на гибел в развалините на Сталинград и покритите с дълбок сняг полета край града. За да подготви страната за лошите новини, Йозеф Гьобелс, министър на пропагандата и просвещението на Райха, обявява отбелязването на „германска Коледа“, което според нацистката терминология означава аскетизъм и идеологическа непоколебимост, а не празнуване със свещи, хвойнови венци и *Stille Nacht, heilige Nacht*** . В края на 1944 г. традиционната печена гъска вече е само далечен спомен.

Фасадите на много къщи са срутени и по стените на оголените помещения, които някога вероятно са били дневни или спални, все още висят картини и снимки. Актрисата Хилдегард Кнеф тъжно наблюдава пиано, заседнало между етажите. До него не може да се стигне и тя се чуди след колко време то ще падне надолу при останалите отломки. На стените на изтърбушените сгради са надраскани

* *Вермахт* (нем. *Wehrmacht*, „Отбранителни сили“) – въоръжените сухопътни, военноморски и военновъздушни сили на нацистка Германия (1935–1945). [Всички бележки без изрично упоменатите са на преводачите.]

** *Тиха нощ, свята нощ* (нем. *Stille Nacht, heilige Nacht*) – най-известната коледна песен в немскоезичния свят, изпълнена за пръв път по време на коледната литургия в нощта на 24 срещу 25 декември 1818 г. в Оберндорф край Залцбург, Австрия.

послания от семействата до сина, който внезапно може да се върне от фронта, за да съобщят, че са добре и са се преместили да живеят на друго място. Надписи на нацистката партия предупреждават: „Мародерите ще бъдат наказани със смърт!“

Въздушните нападения са много често – на англичаните през нощта, а на американците през деня, – така че берлинчани имат усещането, че прекарват повече време в мазетата и бомбоубежищата, отколкото в собственото си легло. Редовното недоспиване предизвиква странна смесица от потисната истерия и чувство за обреченост. Както се вижда от лавинообразно разпространяващите се вицове, все по-малко хора се тревожат, че ще бъдат издадени на Гестапо за поразенчески настроения. Вездесъщият акроним *LSR* (от *Luftschutzraum*, или „бомбоубежище“) се тълкува като *Lernt schnell Russisch*: „Бързо научете руски“¹. Повечето берлинчани вече са се отказали от поздрава „Хайл Хитлер!“. Когато Лотар Льове, член на младежкия нацистки съюз Хитлерюгенд*, се връща в Берлин след кратко отсъствие и използва този поздрав в магазин, всички се обръщат и го гледат с недоумение. Оттогава той произнася тези думи само когато е на дежурство. Льове научава, че вече най-често срещаният поздрав е *Bleib Ubring!* – „Оцелявай!“².

Хуморът на берлинчани отразява също така гротескния, дори сюрреалистичен облик на времето, в което живеят. Най-голямото бомбоубежище в Берлин е така нареченият „зообункер“ – внушителна железобетонна крепост, типична за тоталитарната епоха, с батареи на противовъдушната артилерия на покрива и просторни помещения отдолу, в които се стичат тълпи от берлинчани, когато завият сирените. Урсула фон Кардорф описва в дневника си бомбоубежището като „декор за сцената в затвора от операта „Фиделио“³. В същото време могат да се видят и влюбени двойки, които се целуват на циментовите спираловидни стълби, все едно участват в някаква „пародия на маскен бал“.

Във въздуха витае непрекъснатото усещане за неизбежен крах както в личния живот, така и в съдбата на нацията. Хората безразсъдно харчат пари, убедени, че скоро те ще бъдат напълно обезценени. Разпространяват се истории, макар и непотвърдени, че момичета и млади жени се чифтосват с непознати по тъмните къшета около станцията при Зоологическата градина и в парка Тиергартен. Малко по-късно, когато Червената армия наближава Берлин, желанието на младите жени да се разделят с невинността си става все по-отчаяно.

Самите бомбоубежища, осветени със сини крушки, създават усещане за пренаселена преизподня, в която са наблъскани хора на групички, облечени с най-топлите си дрехи и с малки картонени куфари, със сандвичи и термос в ръка. На теория убежищата са подготвени да посрещнат всички неотложни човешки потребности. Има например *Sanitätsraum* (медицински пункт) със сестра, готова да

* Хитлерюгенд (нем. *Hitlerjugend*, „Хитлерова младеж“) – младежка паравоенна организация на Националсоциалистическата партия (1922–1945).

помогне на жена, която започне да ражда. Изглежда, ражданията в бомбоубежищата се ускоряват от вибрациите на експлозиите, които се усещат като че ли идват както от центъра на земята, така и отгоре, от повърхността. Таваните са боядисани с луминесцентна боя, тъй като по време на въздушните нападения електричеството често прекъсва – първо лампите започват да примигват, след което гаснат окончателно. Запасите от вода бързо свършват, когато е уцелен главният водопровод, и тоалетните (*Aborte*) се превръщат в истинско бедствие за представителите на една нация, която буквално е обсебена от хигиената. Освен това отговорниците за реда в бомбоубежищата често ги заключват, тъй като не са редки случаите, когато хора, изпаднали в депресия, се заключват там и се самоубиват.

За население от близо 3 милиона души Берлин не разполага с достатъчно бомбоубежища, затова те като правило са претъпкани. В основните коридори, в помещенията с места за сядане и в спалните въздухът е мръсен и тежък, а от таваните капе вода. Бомбоубежищата при станцията на метрото „Гезундбрунен“ са проектирани да приютят 1600 души, но на практика там се събират три пъти повече хора. За да се установи колко е намаляло нивото на кислорода, се използват свещи. Когато угасне свещ, поставена на пода, родителите вдигат децата на раменете си. Когато угасне свещ, поставена на стол, започва евакуация на това ниво на бомбоубежището. А ако свещ, поставена на нивото на брадичката, започне да трепти, тогава се евакуира целият бункер, независимо колко е опасно положението на повърхността.

Чуждестранните работници в Берлин – около 300 000 души, които се разпознават откъде са по буквите, пришити на дрехите им – нямат право да се укриват в подземните бункери и мазета. Това отчасти е продължение на нацистката политика, която им забранява да се смесват с германската раса, но основното все пак е желанието на властите да се запази животът на германците. Хората на принудителния труд, особено *Ostarbeiter*, или „източните работници“, повечето докарани от Украйна и Беларусия, се смятат за заменими, а техният живот – без стойност. Въпреки това чуждестранните работници в столицата, рекрутирани или пристигнали в Райха по собствено желание, се радват на значително по-голяма свобода от нещастните си съотечественици в концентрационните лагери. Например работниците от военните заводи край Берлин създават свое собствено убежище в подземията на станцията „Фридрихщрасе“ и своя субкултура от „Бохемия“ с разпространение на новинарски листовки и поставяне на пиеси. С приближаването на Червената армия настроението им видимо се повишава, докато настроението на техните експлоататори все повече спада. Повечето германци гледат с тревога на чуждестранните работници. За тях те са истинска армия от Троянски коне, готови за нападение и мъст, когато вражеските армии завземат града.

Берлинчани изпитват примитивен и интуитивен страх от славянския нашественик от изток. А страхът лесно преминава в омраза. Пропагандата на Гьобелс

отново и отново напомня за зверствата на Червената армия от предишната есен в Немерсдорф, село в югоизточната част на Източна Прусия, когато много от жителите му са изнасилени и избити.

Има и хора, които не ползват бомбоубежищата по време на въздушните нападения по чисто лични причини. Така например женен мъж, който често посещава любовницата си в района на Пренцлауерберг, не слиза в общото мазе по време на бомбардировка, за да не предизвика неудобни въпроси у съседите. Но една вечер бомба попада в сградата и нещастният прелюбодеец, който седял на дивана, бил погребан до шия в отломките. След нападението момче на име Ерих Шмитке⁴ и чешки работник, незаконно пребиваващ в подземие, макар и със съгласието на жителите на сградата, чуват как някой крещи от болка и се втурват нагоре по стълбите по посока на звука. След като изровили и откарали в болница злополучния любовник, четиринадесетгодишният Ерих трябвало да съобщи на съпругата, че мъжът ѝ е тежко ранен в апартамента на друга жена. Съпругата изпаднала в истерия, по-скоро разгневена от изневяратата, отколкото разтревожена за състоянието на мъжа си. Децата в онези времена научават жестоки уроци за реалния живот на възрастните.

Като повечето хора във властта генерал Гюнтер Блументрит е убеден, че бомбардировките над Берлин създават истинско *Volksgenossenschaft* (народно обединение)⁵. Възможно е това наистина да е било така през 1942 и 1943 г., но в края на 1944 г. бомбардировките по-скоро предизвикват поляризация на мненията на хардлайнерите и на онези, които изпитват умора от войната. Както показват резултатите от гласуванията преди 1933 г., Берлин е градът с най-висок процент противници на нацисткия режим. Но с изключение на малцина храбреци, сега опозицията срещу нацистите се ограничава най-вече до презрителни забележки и мърморене срещу властта. Повечето хора са истински ужасени от опита за убийство на Хитлер на 20 юли 1944 г.* И тъй като границите на Райха са застрашени както от изток, така и от запад, те отчаяно вярват на неспиращите лъжи на Гьобелс, че фюрерът всеки момент ще изпрати срещу враговете на фронта новото „оръжие-чудо“, подобно на разгневен Юпитер, който хвърля гръмотевици – символ на неговата власт.

Писмо, написано от жена до съпруга ѝ, който се намира във френски лагер за военнопленници, разкрива военизирания манталитет и готовността да се вярва в пропагандата на режима. „Вярвам в нашето предопределение – пише тя – и нищо

* Това е т.нар. операция „Валкирия“ (или заговорът от 20 юли, заговорът на генералите) – неуспешен опит за държавен преврат в Германия, включващ и опит за убийство на Адолф Хитлер, организиран и осъществен от офицери на Вермахта начело с полковник Клаус фон Щауфенберг.